

Leszek Tymiakin

***Nakłanianie subdyrektywne. Propozycja, prośba i rada
w realizacjach młodzieży gimnazjalnej. Zagadnienia wybrane***
Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, ss. 295

Praca Leszka Tymiakina poświęcona jest temu obszarowi komunikacji interpersonalnej, z którym wiąże się kształtowanie postaw i zachowań adresata przekazu. W dotychczasowych publikacjach z tego zakresu dominowały pojęcia perswazji i manipulacji, jednak – jak podkreśla autor omawianej pracy we wstępie – stanowią one tylko dwa przejawy sterowania myśleniem i działaniem uczestników procesu komunikacji. Najmniej dotychczas zdiagnozowanym, przynajmniej w aspekcie lingwistycznym, był obszar specyficznego, bo niebezpośredniego sposobu nakłaniania, zwanego tu nakłanianiem subdyrektywnym.

Książka składa się z czterech uporządkowanych w sposób przejrzysty rozdziałów. W erudycyjnym rozdziale pierwszym, zatytułowanym *W stronę nakłaniania subdyrektywnego* (s. 9–56), autor – odwołując się m.in. do filozofii języka L. Wittgensteina oraz teorii aktów mowy sformułowanej przez J. L. Austina, a następnie rozwijanej przez J. R. Searle'a – wprowadza czytelnika w teorię komunikacji i performatywów, czyli tych aktów mowy, których celem jest nakłanianie. Operowanie dwoma kryteriami oceny: kierunkiem illokucji (rodzajem intencji) oraz jej siłą, pozwoliło autorowi na wyodrębnienie dwóch sposobów nakłaniania: **dyrektywnego**, bardziej stanowczego, charakterystycznego dla takich aktów mowy jak rozkazywanie lub grożenie, i **subdyrektywnego**, czyli subtelnego sterowania współrozmówcą, charakterystycznego dla takich aktów mowy jak doradzanie lub proszenie. Tymiakin sytuuje zaproponowane pojęcia w obrębie polskich prac językoznawczych i na tle istniejących systematyce.

W rozdziale drugim pt. *Teoretyczne i materiałowe zaplecze analiz* (s. 57–76) autor precyzuje cel i przedmiot publikacji, dokonuje charakterystyki respondentów i materiału empirycznego, prezentuje metody i narzędzia badawcze. Celem pracy jest omówienie specyfiki nakłaniania subdyrektywnego na podstawie analizy sposobów rozumienia przez młodzież gimnazjalną trzech aktów mowy: propozycji, prośby i rady, a także opisanie sprawności perswazyjnej badanej grupy respondentów. Jak dowodzi autor, fortunność zachowań językowych ściśle zależy od sprawności komunikacyjnej, obejmującej także umiejętność osiągania celu przez nadawcę (sprawność pragmatyczną), z którą z kolei wiąże się sprawność perswazyjna, czyli umiejętność nakłaniania odbiorcy do podjęcia określonych czynności. Wybrane do analiz gatunki mowy (propozycja, prośba i rada) to – zgodnie z odczuciem badanej młodzieży – rodzaje wypowiedzi wykorzystywane przy nakłanianiu niebezpośrednim, a sama młodzież gimnazjalna (piętnasto- i szesnastolatki z Lublina oraz okolicznych szkół wiejskich i małomiasteczkowych) jako obiekt badań została uznana – z rzetelnym uzasadnieniem – za grupę reprezentatywną badanej zbiorowości (s. 65–68). Materiał językowy do analiz został zgromadzony przy pomocy pytań ankietowych i testowych, pisemnych wypowiedzi respondentów oraz nagrań ustnych wykonań uczniowskich.

Rozdział trzeci pt. *Pragmatyczne uwarunkowania wypowiedzi nakłaniających subdyrektywnie* (s. 77–139) poświęcony został omówieniu wiedzy młodzieży gimnazjalnej na temat uczestników procesu nakłaniania oraz wyznaczników gatunkowych badanych aktów mowy. Najpierw autor, odwołując się do wypracowanych na gruncie amerykańskim opisów sytuacji komunikacyjnych (tzw. epizodów społecznych), definiuje nakłanianie subdyrektywne jako epizod definiowany, a następnie relacjonuje posiadany przez członków eksplorowanej zbiorowości zasób wiedzy o uczestnikach procesu nakłaniania (potencjalnym nadawcy i odbiorcy oraz o symetrycznych i asymetrycznych relacjach interpersonalnych między nimi), opisuje także ich kompetencję gatunkową. Gimnazjaliści budują definicje niezbyt ściśle, ale zwykle poprawnie identyfikują gatunek na podstawie fragmentów. Spośród trzech badanych gatunków (propozycji, prośby i rady) najslabiej identyfikowana jest rada, którą charakteryzuje też największa nierównorzędnosc wiedzy w odniesieniu do gimnazjalistów pochodzących z miasta i ze wsi. Rozdział zamykają rozważania na temat sposobu postrzegania przez badaną młodzież kwestii skuteczności propozycji, prośby i rady, która zależy od zawartości treściowej przekazu, jego pożądaných

cech i przydatnych elementów językowych oraz od komponentu podmiotowego, czyli osób uczestniczących w nakłanianiu.

Rozdział ostatni, najistotniejszy i najobszerniejszy (s. 140–252), poświęcony został omówieniu realizacji procedur nakłaniających subdyrektywnie przez młodzież gimnazjalną. Autor, po analizie kilku tysięcy wypowiedzi, wyekscerpował z nich te struktury językowe, które służą subdyrektywnemu przekazowi. Opis dotyczy jedynie procedur językowych prośby, propozycji i rady, nie uwzględnia natomiast niewerbalnych środków wyrażania intencji nadawczych. Autor analizuje przebieg proszenia, proponowania i doradzania, omawia ich charakterystyczne elementy językowe, działania taktyczne oraz wartościowanie, każdy z obszarów szczegółowo omawiając i obrazując materiałem ilustracyjnym. Badane akty mowy wykazują duże podobieństwo ogólnej struktury (formuła inicjalna, wprowadzenie, segment zasadniczy i formuła finalna), środków leksykalno-gramatycznych (m.in. leksemy informujące o dokonywanej czynności mownej, np. *nakłaniam, wyjaśniam, zapraszam*, operatory perswazyjne, np. *przecież, najpierw, zamiast*, wykładniki pewności sądu, np. *bankowo, widzimi się, każdy wie*), konstrukcji składniowych (np. pytania, eksklamacje, struktury rozkaznikowe, asekuracyjne i zaprzeczające) oraz zabiegów stylistycznych (np. metafora, kpina, ironia). Wykonania młodzieży zostały uznane za świadectwo ich sprawności w kształtowaniu komunikatu nakłaniającego. Wśród najczęściej podejmowanych przez gimnazjalistów działań perswazyjnych autor wymienia pozyskiwanie przychylności odbiorczej, argumentowanie oraz stosowanie specyficznych strategii nakłaniających, wśród których dominuje strategia własnego przykładu (odwoływanie się do osobistych doświadczeń). Do obligatoryjnych cech performatywów subdyrektywnych zalicza także wartościowanie. W radach, prośbach i propozycjach gimnazjalistów wystąpiły jawne i niejawne sądy wartościujące, które eksponowały zarówno pozytywne, jak i negatywne strony wartościowanych ludzi, rzeczy i zjawisk.

Podsumowując w zakończeniu (s. 253–262) rozważania na temat istoty nakłaniania subdyrektywnego, Leszek Tymiakin podkreśla takie jego cechy jak: dialogowość (obligatoryjność interlokutora), wielokanałowość i wielokodowość (stosowanie wzajemnie dopełniających się kanałów i kodów), a także większą niż w innych gatunkach sterujących skłonność współrozmówców do kooperacji. Odwołując się do badań własnych, autor rozprawy stwierdza, że gimnazjaliści respektują tzw. prawa perswazji (prawo rewanżu, kontrastu, sympatii itp.), a w językowych wykonaniach

młodych ludzi nie zaobserwowano istotnych różnic uwarunkowanych środowiskiem miejskim lub wiejskim ani płcią. Gimnazjaliści sięgają po podobne środki językowe, zabiegi stylistyczne, argumenty i strategie, a wyraźniejsze zróżnicowanie zaobserwowano jedynie w przypadku rady, co zostało zinterpretowane jako efekt rzadszego występowania tego gatunku mowy w naturalnej komunikacji. Stosunkowo liczne realizacje młodzieży odbiegające od gatunkowych wzorców rad, próśb i propozycji autor interpretuje jako dowód wysokich umiejętności dostosowywania formy przekazu do licznych parametrów kontekstowych (np. nastawienia odbiorcy, determinacji nadawcy, wagi problemu, obserwowanych w trakcie nakłaniania obustronnych reakcji itp.). W procesie komunikacji procedura nakłaniająca wykazuje naturę segmentalną, w której wyspecjalizowane gatunki mowy (propozycja, prośba, rada) stosowane są wspólnie z innymi (pomocniczymi) segmentami przekazu (zwanymi tu modułami lub mikroaktami), takimi jak groźba, ostrzeżenie, podziękowanie, informacja, zachęta, życzenie itp.

Omawianą pracę dopełnia aneks zawierający pytania ankietowe i testowe wykorzystywane w badaniach własnych oraz bogate zestawienie literatury cytowanej.

Książka Leszka Tymiakina wzbogaca wiedzę o pragmatyce komunikowania się w języku polskim. Jej niewątpliwą zaletę stanowi przejrzysta struktura i klarowność wyводу, do walorów zaliczyć wypada także wnikliwość autora przy omawianiu referowanych zagadnień oraz sytuowanie ich na szerokim tle polskiego i zagranicznego dorobku językoznawczego. Autor osiąga zamierzony cel, jakim było nakreślenie specyfiki nakłaniania subdyrektywnego, jednak w związku z tą lekturą nasuwa się pewna ogólna refleksja metodologiczna. Charakterystyka językowych struktur nakłaniających w realizacjach młodzieży została dokonana w oparciu o pisemne wypowiedzi oraz ustne wykonania interlokutorów, przy czym wykonania te uzyskano w warunkach eksperymentalnych (pisanie wypracowania szkolnego oraz „zabawa w telefon”, czyli „odgrywanie” w klasie rozmowy telefonicznej). Oznacza to, że opisu perswazyjnych strategii komunikacji interpersonalnej dokonano nie poprzez obserwacje autentycznych sytuacji komunikacyjnych, ale poprzez „inspirowanie” pisania lub mówienia w specyficznych (by nie powiedzieć: sztucznych) warunkach. Zrozumiałe trudności w zdobywaniu autentycznego materiału badawczego, czyli realizacji uczniowskich w tzw. żywej mowie, stanowią w moim odczuciu fundamentalny problem prac z zakresu pragmalinguistyki.

Na zakończenie warto podkreślić aspekt praktyczny publikacji, która obiektem badań czyni język uczniów. Książka niewątpliwie – obok znaczenia teoretycznego, wiążącego się z podjęciem z punktu widzenia językoznawczego dyskusji nad istotą nakłaniania niebezpośredniego – może mieć także znaczenie praktyczne. Powinni po nią sięgnąć autorzy podręczników i nauczyciele, dla których może stać się inspiracją do budowania ćwiczeń pragmatycznych, leksykalnych lub składniowych na lekcjach polskiego, takich jak ćwiczenia w rozpoznawaniu intencji, gatunków, ukrytych znaczeń, wprowadzanie określonych konstrukcji itp. Ustalenia autora na temat wiedzy gimnazjalistów pozwalają wskazać te zakresy w kształceniu językowym, które należałoby rozwijać. Możliwość dostrzegania nowych obszarów naukowych dociekań i stawiania kolejnych pytań badawczych (m.in. o możliwości prowadzenia badań porównawczych) uznać wypada za największy walor omawianej książki.

Elżbieta Awramiuk
Uniwersytet w Białymstoku